Екологія	Беркут	5	Вип. 1	1996	53 - 55

ДО ГНІЗДОВОЇ БІОЛОГІЇ ОЛЯПКИ В КАРПАТАХ

Б.Й. Годованець

To the breeding biology of the Dipper in the Carpathians. - B.I. Godovanets. - Berkut. 5 (1). 1996. - Data were collected in different places of the Ukrainian Carpathians in 1990–1995. Dippers were observed at altitudes of 300–1400 m. The population density fluctuates from 0,33 to 4,0 ind./km. The most frequently density is 1,5–3,0 ind./km. It is maximal in middle parts of rivers. First birds arrived in breeding places in middle of February. The mass migration takes place in end of February — beginning of March. Habitats of the Dipper in the Carpathians are fast-moving mountain rivers with rapids and steep banks. 12 nests were found (Table 2). Their parameters are in the Table 1. 8 nests were situated under bridges, 3 — on banks, 1 — on a stone among the water. 3 artificial nest boxes were occupied. The nest construction is described. The clutch had 3–5 eggs. The average dimensions are 26,26±0,52 x 19,78±0,09 mm. The average volume is 0,76±0,02 ml. The breeding success is about 30 %. 2 clutches are in a season: April — May and June.

Key words: Dipper, the Carpathians, number, breeding, nest, egg.

На Заході України звичайна оляпка (*Cinclus cinclus*) — осілий, гніздовий вид Карпат, який здійснює вертикальні сезонні кочівлі (Страутман, 1963). Відомості про оляпку в орнітологічних роботах по фауні України здебільшого стосуються поширення. Дані щодо гніздової біології птаха в регіоні Українських Карпатах не повні. В літературі наводяться строки розмноження, кількість кладок та яєць, спостереження пташенят-поршків тощо. Відомі лише 4 знахідки гнізд (Воїнственський, Кістяківський, 1952; Пограничний, 1993).

Матеріал для повідомлення зібраний протягом 1990 –1995 рр. в різних районах Карпат. Найбільша кількість спостережень проведена в Чорногорі, на південних схилах полонини Красної, в Горганах та на Свидовці. 12 обстежених нами гнізд (табл. 2) були знайдені на річках: Мала Уголька (притока Тереблі), Кузій (права притока Тиси), Білий* та Бербенескул (два останні є притоками Білої Тиси).

У гніздовий період оляпка зустрічається практично на всіх гірських річках Карпат. Щодо верхньої межі поширення птахів в цей час, в літературі є такі відомості. О.Б. Кістяківський (1950) ні разу не зустрічав птахів вище 1000 м. О.Є. Луговой (Луговой и др., 1993) спостерігав оляпку лише на середній течії р. Уж, тобто до висоти близько 700 м. За даними А. Коціана (цит. по: Страутман, 1963) найвища межа поширення виду в Татрах — 2000 м. Ми зустрічали цих птахів протягом гніздового періоду на висоті 800 м на схилах полонини Красна, 1200 м — в Чорногорі та на Свидовці, 1400 м — в Горганах. Точні дані, що стосуються нижньої межі поширення оляпки в гніздовий період відсутні. За нашими спостереженнями на Прикарпатті, вона становить 300 м. Дещо вищою є в передгір'ях Закарпатської області. На нашу думку, на нижню межу поширення виду впливає антропогенізація річкових долин. Практично всі нижні ділянки гірських річок дуже змінені діяльністю людини. Слід відмітити, що тут ми ні разу не зустрічали птахів у гніздовий період. Таким чином, основними місцями гніздування оляпки є середні ділянки річок.

Чисельність цього птаха в гніздовий період не буває високою. Густота населення оляпки коливається від 0,33 ос./км у Бескидах (Луговой та ін., 1993) до 4 ос./км у Горганах. Найчастіше вона становить 1,5–3 ос./км. Максимальною є на середній і зменшується на верхній та нижній ділянках річок. На нашу думку, є тенденція до загального зниження чисельності виду.

На місця гніздування в теплі зими перші особини прилітають в середині лютого. Масова поява оляпки відбувається в кінці лютого — на початку березня. Більшість птахів на цей час вже мають сформовані гніздові пари, утворення яких відбувається на зимівлі. Деяка частина птахів, очевидно, взагалі зимує парами, або ж утворює їх безпосередньо на місцях гніздування.

Гніздовими стаціями звичайної оляпки є швидкі гірські річки з великою кількістю порогів та крутими берегами. Гнізда будує безпосередньо біля

Таблиця 1

Основні морфометричні показники гнізд оляпки (см)
Main morphometric parameters of the Dipper's nests (cm)

Показники Parameters	n	Lim	M	m	CV, %
Ширина гнізда закритого типу Width of nest of closed type	8	19 – 30	22,9	1,60	19,7
Довжина гнізда закритого типу Length of nest of closed type	8	10 – 17	12,5	0,76	17,1
Висота гнізда Height of nest	8	12 – 27	17,1	2,07	34,3
Діаметр лотка Diameter of nesting hollow	5	8 – 10	8,8	0,43	10,9
Глибина лотка Depth of nesting hollow	5	4 – 9,5	5,8	0,67	25,5

* — Всі гнізда оляпки на р. М. Уголька та потоках Кузій і Білий знайдені на території Карпатського біосферного заповідника.

© Б.Й. Годованець, 1996

Таблиця 2

Результати спостережень за гніздуванням оляпки
Results of the observation of the Dipper's nests

№	Дата спостереж.	Назва річки	Місце знахідки	Розміщення гнізда	Висота, м	Стан	Примітки
№	Date of observation	Name of river	Place of find	Nest placing	Height, m	State	Remarks
1.	29.04.93 4.05.93	Білий	Під мостом	На балці	1,5	Будується	Збудована тільки основа гнізда Птахи покинули гніздо
2.	29.04.93	Білий	Під мостом	Між двома балками	2,5	Жиле	Самка насиджує кладку
3.	29.04.93	Білий	Під мостом	Між двома балками	2	Минулорічне	
4.	19.05.93	Мала Уголька	На скелі	В тріщині	1	Минулорічне	
5.	26.05.93	Білий	На камені серед води	В тріщині	1	Жиле	Самка насиджує кладку з 5 яєць (2/3 насидженності)
6.	23.06.93	Кузій	На урвищі берега річки	На корінні	0,5	Покинуте	В гнізді свіжий послід, пташенята недавно (2–3 дні) покинули його
7.	лютий 94 р.	Бербенескул	Під мостом	На боковій стінці	2	Минулорічне	
8.	4.06.94	Білий	Під мостом	В штучній гніздівлі	2	Жиле	В гнізді 1 пташеня-поршок, на дні мертве пташеня
9.	4.06.94	Білий	На скелі	В тріщині	3	Свіжозбудоване	
10.	4.05.95 1.06.95 13.07.95	Білий	Під мостом	В штучній гніздівлі	2	Жиле	Гніздо не добудоване, відсутня передня стінка Самка насиджує кладку з 4 яєць Порожнє
11.	1.06.95	Білий	Під мостом	На балці	1,5	Жиле	В гнізді яйця або пташенята
12.	1.06.95 13.07.95	Білий	Під мостом	В штучній гніздівлі	2	Жиле	Початок насидження кладки з 3 яєць В гнізді 2 пташенята-поршки і 1 мертве пташеня

води. З 12 знайдених нами гнізд, лише два знаходились на березі в 0,5 і 3 метрах від води. Будівлі оляпки розміщувались: 8 — під мостами, 1 — на камені серед води, 3 — на берегах. Останні кріпилися в тріщинах скель (2) або на корінні (1). Під мостами птахи кріпили свої гнізда до балок настилу (5) або будували їх у спеціально виготовлених штучних гніздівлях (3). В останньому випадку споруди оляпок займали всю штучну гніздівлю, розмір (см) якої — 25 х 20 х 20. За 3 роки із 30 гніздівель птахами заселено лише 3 (3,3 %). Слід відмітити, що Л.А. Потіш (усне повідомлення) також знаходив гнізда птахів під мостами. Отже, оляпки охоче селяться в таких місцях, це відмічено і в інших частинах гніздового ареалу (Czapulak et al., 1988).

Гнізда (n = 12) знаходились невисоко над водою (10) або землею (2). Висота їх розміщення була від 0,4 до 3 м, в середньому — $1{,}53 \pm 0{,}22$ (CV = 47,9 %).

Гніздо кулястої форми, досить масивне (розміри подано в табл. 1). Льоток завжди повернутий до води. За формою він овальний. До кінця гніздування (вильоту пташенят) дуже руйнується. Його розміри в трьох випадках були: 4 х 5, 5 х 6, 5 х 9. За величиною льотка гнізда оляпки добре відрізняються від будівель волового очка (*Troglodytes troglodytes*). Розміри льотка в нього значно менші.

До складу будівельного матеріалу гнізд оляпки входило 6 компонентів: мох, стебла рослин, корінці, листя, лишайник та ваї папороті. Основним будівельним матеріалом був мох. Він входив до складу майже всіх

гнізд і займав найбільший об'єм, в середньому — 94,5 %. Лише в одному випадку гніздо оляпки було збудоване з стебел рослин та вай папороті.

За літературними даними (Воїнственський, Кістяківський, 1952), у кладці 3–5 яєць. Як видно з таблиці 2, ми знаходили гнізда з кладками 3, 4 та 5 яєць. Яйця білого кольору та овальної форми. Їх розміри були: 25,5x19,4; 25,4x19,9; 25,3x20,0; 25,3x20,0; 25,0x19,7; 28,6x19,5; 28,4x19,6; 26,6x20,0 мм, в середньому — 26,26±0,52 x 19,78±0,09 мм, об'єм — 0,76±0,02 мл, індекс заокругленості — 75,51±1,60.

Точні дані про успішність розмноження оляпки в Українських Карпатах відсутні. На нашу думку, вона, очевидно, складає близько 30 %.

За сезон буває дві кладки. До відкладання яєць першої з них птахи приступають у квітні — на початку травня, другої — в червні.

Після гніздування більшість птахів перекочовує на нижні ділянки річок.

ЛІТЕРАТУРА

Воїнственський М.А., Кістяківський О.Б. (1952): Визначник птахів УРСР. К.: Рад. школа. 1-352.

Кістяківський О.Б. (1950): Птахи Закарпатської області. - Тр. ін-ту зоології. - Київ: АН УРСР. 3-77.

Луговой А.Е., Боднар В.В., Геревич А.В. Грицак В.М., Кузьма В.Ю., Мателешко А.Ю., Мателешко Ю.И., Олексик Т.Х., Покрытюк В.Л., Покрытюк Л.А., Потиш Л.А., Цапулич О.Т. (1993): Гнездовая фауна птиц течения реки Уж. - Фауна Східних Карпат: сучасний стан і охорона. Ужгород. 122-125.

Пограничний В.О. (1993): Поширення пронурка звичайного (*Cinclus cinclus*) в Дрогобицькому і Сколівському районах Львівської області. - Фауна Східних Карпат: сучасний стан і охорона. Ужгород. 125-128.

Страутман Ф.И. (1963): Птицы Западных областей УССР. Львов: Изд-во Львовск. ун-та. 2: 1-182.

Czapulak A., Fura M., Kujawa K., Pawelczyk P.(1988): Rozmieszczenie i ekologia rozrodu Pliszcza (*Cinclus cinclus*) na Ziemi Klodzkiej. - Ptaki Slaska. Wroclaw: Wyd. Uniwer. Wroclawskiego. 1: 97-116.

Україна (Ukraine),
295800, Закарпатська обл.,
м. Рахів, а/с 8.
Б.Й. Годованець.

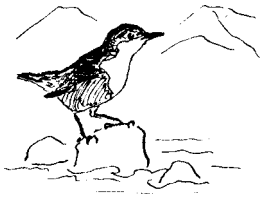

Замітки	Беркут	5	Вип. 1	1996	55

ПРИСПОСОБИТЕЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ПОВЕДЕНИИ НЕКОТОРЫХ ВИДОВ ПТИЦ В УРБАНИЗИРОВАННОМ ЛАНДШАФТЕ

Adaptive changes in the behaviour of some bird species in the urban landscape. - V.A. Kovalev. - Berkut. 5 (1). 1996. - Two adaptations are discussed: changes in the daily rhytmics of birds (tits and sparrows) owing to lighting in cities and use of the good resounding objects by woodpeckers for the compensation of the higher level of the noise.

У птиц, обитающих в урбанизированном ландшафте, зачастую вырабатываются по сравнению с их сородичами из естественных местообитаний различные приспособительные изменения в поведении.

Одним из таких приспособлений является изменение суточной ритмики активности урбанизированных птиц под воздействием дополнительных источников освещения (уличные фонари, свет в зданиях). Нами это явление отмечено у большой синицы (*Parus major*), полевого (*Passer montanus*) и домового (*P. domesticus*) воробьев. В Харькове в окрестностях университета большие синицы начинали посещать кормушки в ноябре — январе на час — полтора раньше, чем в лесопарке или в лесу. В Киеве, в помещении центрального железнодорожного вокзала нами неоднократно наблюдались кормящиеся в ночное время домовые и полевые воробьи.

В городском ландшафте отмечены приспособительные изменения в брачном поведении у большого пестрого дятла (*Dendrocopos major*). Фон шума в городе выше по сравнению с лесом, соответственно дальность слышимости барабанной дроби меньше. В Харькове наблюдались большие пестрые дятлы, барабанящие на скворечниках и плафонах уличного освещения. Использование пустотелых предметов, являющихся хорошими резонаторами, значительно повышало дальность слышимости барабанной дроби. Сходное токовое поведение в городской среде отмечено также и для среднего пестрого дятла (*D. medius*).

В.А. Ковалев

Россия (Russia),
187710, Ленинградская обл.,
г. Лодейное Поле,
Нижнесвирский заповедник.
В.А. Ковалев.